HETEROGLOSSIA (4)
Studia kulturoznawczo-filologiczne
www.wsg.byd.pl
Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki, 2014

Małgorzata Urban
Wyższa Szkoła Gospodarki

Adaptacja morfologiczna zapożyczeń angielskich we współczesnej polszczyźnie

1.

Współcześnie językiem obcym najsilniej oddziałującym na polszczyznę jest język angielski. Kontakty językowe polsko-angielskie przypadają na cały wiek XX. W okresie międzywojennym do polszczyzny przenikało słownictwo z zakresu żeglugi, lotnictwa i przemysłu odzieżowego. Po roku 1945 anglicyzmy notuje się w słownictwie naukowo-technicznym, rolniczym, muzycznym i sportowym. Cezurę najsilniejszego napływu zapożyczeń z języka angielskiego do polszczyzny wyznacza umownie rok 1989, w którym zapoczątkowane zostały przemiany polityczno-społeczne i gospodarcze w Polsce. Anglicyzmy zapożyczone w ostatnim dwudziestoleciu wzbogaciły z jednej strony słownictwo z zakresu ekonomii, polityki, handlu, mediów, a z drugiej strony przeniknęły do słownictwa z zakresu różnych sfer życia codziennego, stając się sygnałem zmian w jego stylu.

Przedmiotem moich obserwacji są angielskie zapożyczenia leksykalne występujące we współczesnej polszczyźnie, zaadaptowane do polskiego systemu fleksyjnego za pomocą sufiksów słowotwórczych. Zamierzam wyodrębnić i opisać cząstki słowotwórcze biorące udział we włączaniu anglicyzmów do polskich wzorców odmiany. Analizowany materiał pochodzi ze *Słownika zapożyczeń angielskich w polszczyźnie* pod red. E. Mańczak-Wohlfeld, tomów: *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy z lat 1987-1992* oraz *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1993-2000* pod red. T. Smółkowej.

2.

Wyrazy zapożyczone funkcjonują w polszczyźnie bądź w postaci cytatów, tzn. zachowują oryginalną pisownię i wymowę, nie odmieniają się i nie tworzą derywatów, np. *talk-show, whisky*, bądź podlegają asymilacji na różnych poziomach: graficznym,

np. *blekaut* (ang. *blackout*), *brydż* (ang. *bridge*), *konfetti* (wł. *confetti*); fonologicznym, np. *puzzle*, słowo wymawiane [puzle], zgodnie z pisownią, zamiast [pazl]. Tym typom asymilacji może towarzyszyć jednocześnie adaptacja fleksyjna – wyrazy są włączane do odpowiednich wzorów odmiany, por. tego *brydża, blekautu*, tych *puzzli*. Ostatnim etapem przyswojenia zapożyczenia w polszczyźnie jest jego adaptacja słowotwórcza, polegająca na tworzeniu przez dany wyraz zapożyczony wyrazów pochodnych, np. *brydż* > *brydżowy* bądź na uzyskiwaniu przez zapożyczenie motywacji słowotwórczej na gruncie polszczyzny, np. *trening* < *trenować*.

Adaptacja gramatyczna morfologiczna zapożyczeń dokonywana za pomocą sufiksów słowotwórczych została włączona przez A. Nagórko (2003) do słowotwórstwa jako jeden z jego działów, obok słowotwórstwa właściwego i kompozycji. Nie możemy mówić w tym wypadku o słowotwórstwie właściwym, jak wyjaśnia autorka (2003:204), gdyż wyraz zaadaptowany w ten sposób do systemu gramatycznego jest tylko podzielny formalnie. Pomiędzy obcą podstawą a jej spolszczonym odpowiednikiem nie zachodzi relacja motywacji słowotwórczej. Również Krystyna Kowalik (1977:73) uwzględniła adaptacyjną funkcję sufiksów słowotwórczych w klasyfikacji funkcjonalnej sufiksów przymiotnikowych. Adaptację za pomocą sufiksów słowotwórczych autorka określiła jako przekształcenie o charakterze atranskategorialnym i asemantycznym w odróżnieniu od przekształceń, w których sufiks pełni funkcję transkategorialną i asemantyczną, np. *rower* > *rowerowy*, transkategorialną i semantyczną, np. *gruszka* > *gruszkowaty* oraz atranskategorialną i semantyczną, np. *miły* > *milutki*. Sufiksami słowotwórczymi biorącymi najczęściej udział w asymilacji fleksyjnej zapożyczeń, o czym jest mowa w literaturze przedmiotu (A. Nagórko 2003: 204 , H. Rybicka 1976:82-86), są dla rzeczowników sufiks żeński *-ka*, np. *baguette* (franc.) > *bagietka*, *caraffa* (wł.) > *karafka*, *Pastille* (niem.) > *pastylka*, dla przymiotników sufiks *-ny* i jego rozszerzenia, np. *égalitaire* (franc.) > *egalitarny*, *rustikal* (niem.) > *rustykalny*, *-owy*, np. *matt* (niem.) > *matowy*, dla czasowników cząstka *-ować*, np. *mix* (ang.) > *miksować, schleifen* (niem.) > *szlifować*. Analiza zebranego materiału dowodzi aktywności wskazanych sufiksów w adaptacji fleksyjnej anglicyzmów, niemniej pozwala uzupełnić tę listę o dodatkowe jej wykładniki.

3.

Poniżej wyodrębniam na podstawie przeanalizowanych przykładów sufiksy słowotwórcze biorące udział w adaptacji morfologicznej anglicyzmów rzeczownikowych, przymiotnikowych i czasownikowych.

3.1. Rzeczowniki

Angielskie rzeczowniki przenoszone są do polszczyzny za pomocą sufiksów: *-ja (-cja, -acja), -k- (-ka, -ek), -it//-yt, -ina//-yna, -owiec.*

Włączanie rzeczowników zapożyczonych do polskich wzorów odmiany wiąże się z ustaleniem ich rodzaju oraz wartości liczby formy mianownikowej. Wymienione

sufiksy słowotwórcze z wyjątkiem *-k-* (występującego z końcówką r. męskiego *-ek*, *-ik//-yk* bądź żeńskiego *-ka*) implikują rodzaj adaptowanego leksemu.

Łaciński sufiks *-ja (-ia)* oraz jego rozszerzenia: *-cja, -acja* derywują w języku polskim rzeczowniki od wyrazów pochodzenia obcego, np. *reżyserować* > *reżyser-ia, produkować* > *produk-cja, dezintegrować* > *dezintegr-acja* (zob. K. Waszakowa 1994). Wiele zapożyczonych z języka angielskiego nazw czynności kończy się na *-cja, -sja, -zja*. W części z nich mamy do czynienia jedynie z zastąpieniem przez wskazane sufiksy angielskich członów *-tion -sion*, za pomocą których przejęto do angielszczyzny łacińskie nazwy czynności na *-tio*, *-sio,* np. *aborcja* < *abortion* (ang.) < *abortio* (łac.), *konwersja* < *conversion* (ang.) < *conversio* (łac.), *fuzja* < *fusion* (ang.) < *fusio* (łac.). W pozostałych przypadkach, w zapożyczeniach o innym typie wygłosu, sufiks *-ja* (*-ia*) pełni funkcję adaptacyjną, np. *emergency* > *emergencja, empathy* > *empatia, factory* > *faktoria, fluorescence* (fiz.) > *fluorescencja, performance* > *performens//performancja, stereophony* > *stereofonia.*

W odróżnieniu od sufiksu *-ja,* wydzielanego zasadniczo w wyrazach należących do słownictwa specjalistycznego, drugi, równie produktywny w funkcji adaptacyjnej sufiks *-k-* łączy się z leksemami o znaczeniu konkretnym, wchodzącymi w zakres słownictwa języka ogólnego. Sufiks *-k-* przyjmuje różną postać rodzajową w zależności od rodzaju występującego w polszczyźnie rzeczownika o podobnym co przyswojony anglicyzm znaczeniu, np. *limonka//lemonka* (owoc cytrusowy mniejszy od cytryny) < *lemon, tangerynka* (odmiana mandarynki) < *tangerine*, *trampek* < *tramp* (rodzaj buta). Wiele zapożyczanych z języka angielskiego rzeczowników ma budowę dwuczłonową o wewnętrznej strukturze nadrzędno-podrzędnej. Sufiks *-k-* łączy się z członem określającym adaptowanego leksemu, stając się w jego spolszczonym odpowiedniku wykładnikiem ogólnego znaczenia członu określanego. O postaci rodzajowej sufiksu decyduje rodzaj, jaki ma w języku polskim leksem odpowiadający członowi określanemu przyswajanej nazwy, np. *nonajronka* 'koszula typu non-iron' < *non-iron shirt, tymotka* 'gatunek trawy' < *timothy grass, walentynka* 'kartka z okazji walentynek' < *valentine card*, *wejmutka* 'gatunek sosny' < *weymouth pine*. Poza tym sufiks *-ka* regularnie adaptuje rzeczowniki nazywające osoby płci żeńskiej, np. *cheerleaderka* < *cheerleader, mażoretka* < *majorette, misska//miss* < *miss, starletka* < *starlet* 'młoda aktorka, która ma nadzieję stać się sławną', *sufrażystka* > *suffragist* 'działaczka organizacji walczącej na przełomie XIX i XX w. o prawa wyborcze kobiet'.

Pozostałe sufiksy: *-it//-yt* oraz *-yna* adaptują leksemy należące do słownictwa specjalistycznego. Sufiks *-it//-yt* wyspecjalizowany w tworzeniu nazw minerałów i związków chemicznych, np. *arsenit* < *arsen, fluoryt* < *fluor*, *porcelit* < *porcelana* został wykorzystany do adaptacji fleksyjnej rzeczowników z zakresu terminologii budowlanej, por. *marblit* < *marble, stonit* < *stone.* Natomiast sufiks *-yna* derywujący w polszczyźnie nazwy związków organicznych, np. *jodyna* < *jod, kreatynina* < *kreatyna* wydzielimy w jednym zapożyczeniu z zakresu terminologii rolniczej: *tomasyna* 'sztuczny nawóz fosforowy otrzymywany poprzez zmielenie żużlu zawierającego związki fosforu' < *thomas slag.*

Silna w słowotwórstwie zasada analogii przejawia się także w procesie asymilacji morfologicznej zapożyczeń. W obrębie kategorii słowotwórczej nazw nosicieli cech wyróżnia się podtyp słowotwórczy nazw statków z formantem *-owiec*, np. *lotniskowiec, tankowiec*. Grupę tę uzupełnia tylko podzielny słowotwórczo rzeczownik *trejlerowiec* 'statek przeznaczony do przewozu towarów w kontenerach', będący adaptacją angielskiego *trailer*. Dodanie cząstki *-owiec* w tym przykładzie nie jest warunkiem koniecznym jego adaptacji fleksyjnej. Niemniej wskutek tego zabiegu rzeczownik *trejlerowiec* został włączony do grupy nazw o podobnym znaczeniu i budowie, co wzmocniło jego przyswojenie. Można zaryzykować stwierdzenie, że swojskość brzmienia struktury z *-owiec* spowodowała przejęcie w formie *masterowiec* angielskiego tytułu naukowego *master,* nadawanego w Szkole Głównej Handlowej studentom HEC (paryskiej szkoły biznesu)[1].

3.2. Przymiotniki

Jak podaje E. Mańczak-Wohlfeld (1995:61), połowa zapożyczonych do języka polskiego przymiotników angielskich pozostaje nieodmienna. Mamy zatem *zupę instant, koszulę w kolorze khaki, coca-colę light* czy *spódnicę mini*. Przymiotniki należące do erudycyjnej warstwy polszczyzny, głównie pochodzenia łacińskiego, asymilowane są przy pomocy sufiksu *-ny*, np. *bini* (łac.) > *binary* (ang.) > *binarny, extensivus* (łac.) > *extensive* (ang.) > *ekstensywny, eventus* (łac.) *eventual* (ang.) > *ewentualny, hermeticus* (łac.) > *hermetic* > *hermetyczny*, *permanens* (łac.) > *permanent* (ang.) > *permanentny*. Wiele przymiotników o rodowodzie łacińskim ma odpowiedniki w przynajmniej dwóch językach zachodnioeuropejskich, stąd trudno jest ustalić dla nich bezpośrednie źródło zapożyczenia, np. *effectivus* (łac.) > *effectif* (fr.), *effective* (ang.), *effektiv* (niem.) > *efektywny*, *evidens* (łac.) > *evident* (ang., fr.) > *ewidentny*, *transparent* > *transparent* (ang., fr., niem.) > *transparentny*.

Kilka nowszych przymiotników notowanych w polszczyźnie ogólnej adaptowanych jest za pomocą sufiksu *-owy*. Są to: *non-ironowy, non-profitowy, rewolwingowy, skifflowy* (*zespół)* < *skiffle* (*band)* 'wyraz dźwiękonaśladowczy'. Wymienione przymiotniki mają w języku angielskim nietypowe dla tej klasy gramatycznej zakończenia. Należy podejrzewać, że ich pierwotna przynależność do innych klas gramatycznych oraz nietypowy wygłos (nagromadzenie spółgłosek) zadecydowały o przyłączeniu do nich niepowodującego wymian morfonologicznych w temacie sufiksu *-owy*. Należy zauważyć, że rozmiar i sposoby adaptacji fleksyjnej przymiotników angielskich różnią się w polszczyźnie standardowej i niestandardowej. W potocznej odmianie polszczyzny uderza przede wszystkim intensywność asymilacji fleksyjnej angielskich przymiotników. Funkcję adaptacyjną pełnią w niej wspólnoodmianowy sufiks *-owy*, np. *cool* > *coolowy, light* 'lekki, na luzie' > *lightowy, super* > *superowy* oraz sufiks *-ski* i jego rozszerzenia, np. *cool* > *coolerski, the best* > *debeściacki, super* > *superowski*. Nie odnotowuje się nastomiast przymiotników z kojarzonym z erudycyjnością sufiksem

[1] Przykład za E. Mańczak-Wohlfeld (1997).

heteroglossia4.indb 88 2015-01-26 19:35:01

-ny. Swoistym wyróżnikiem zaadaptowanych fleksyjnie przymiotników jest wariantywność ich budowy, co wiąże się z postawą językowego luzu mówiących, np. *superowy//superowski, coolowy//coolerski.*[2]

3.3. Czasowniki

Czasowniki angielskie adaptowane są do języka polskiego za pomocą przyrostków tematowych. W polszczyźnie ogólnej funkcję adaptacyjną pełni zasadniczo przyrostek *-ować,* np. *diversify* > *dywersyfikować, clone* > *klonować, mix* > *miksować, reset* > *resetować, serve 1.* 'wybijać piłkę', *2.* 'podawać do stołu' > *serwować*, *scan* > *skanować, step* > *stepować, tank* > *tankować, train* > *trenować*. Z o wiele większą swobodą do gramatycznego spolszczania angielskich czasowników podchodzą użytkownicy polszczyzny niestandardowej. W środowiskowych odmianach języka polskiego, m.in. w gwarze młodzieżowej oraz narkotykowej, oprócz anglicyzmów czasownikowych z przyrostkiem *-ować*, np. *bounce* > *bansować, deal* > *dealować//dilować, sniff* > *snifować* (nark.) 'wciągać narkotyki do nosa' notuje się także leksemy z przyrostkiem *-ać*, np. *click* > *klikać* 'uderzać palcami w klawiaturę komputera', *look* > *lookać* czy *-nąć*: *take* > *tejknąć*.

Czasowniki angielskie występujące w polszczyźnie bez przyrostków tematowych mają charakter rozkaźnika, por. *stop, pull, play* (zob. E. Mańczak-Wohlfeld 1995: 61).

4.

Adaptacja fleksyjna anglicyzmów leksykalnych otwiera drogę do kolejnego etapu ich polonizacji – adaptacji słowotwórczej. Ponieważ z języka angielskiego często przejmowane są całe rodziny wyrazów, wiele zapożyczeń uzyskuje w polszczyźnie motywację słowotwórczą z synchronicznego punktu widzenia, np. *strukturalista* (ang. *strukturalist*) < *strukturalizm* (ang. *structuralism*), *trener* (ang. *trainer*) < *trenować* (ang. *train*). Jednocześnie wokół leksemów zapożyczonych skupiają się w postaci gniazd słowotwórczych wyrazy pochodne. Analiza wielkości gniazd słowotwórczych konstytuowanych przez anglicyzmy pozwoliłaby zmierzyć stopień ich adaptacji słowotwórczej w języku polskim. Wyniki tych analiz można by skonfrontować z tezami formułowanymi przez H. Rybicką (1976) i J. Serwańskiego (1987) o małym stopniu produktywności anglicyzmów jako podstaw słowotwórczych w stosunku do leksemów rodzimych.

Bibliografia

Kowalik K., *Budowa morfologiczna przymiotników polskich*, Wrocław 1977.

Mańczak-Wohlfeld E., *Angielskie elementy leksykalne w języku polskim*, Kraków 1994.

Mańczak-Wohlfeld E., *Tendencje rozwojowe współczesnych zapożyczeń angielskich w języku polskim*, Kraków 1995.

[2] Na ten temat więcej zob. M. Urban (2011).

Mańczak-Wohlfeld E., *Najnowsze zapożyczenia angielskie w polskiej prasie*, „Poradnik Językowy", 1997, z. 2, 84-86.

Miejski słownik slangu i polszczyzny potocznej, (www. miejski.pl)

Nagórko A., *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa 2003.

Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1985-1992 (Cz.I-II), 1998-1999, pod red. T. Smółkowej, Kraków.

Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1993-2000 (Cz. I-IV), 2004-2006, pod red. T. Smółkowej, Kraków.

Nowy słownik gwary uczniowskiej, pod red. H. Zgółkowej, Wrocław 2004.

Rybicka H., *Losy wyrazów obcych w języku polskim*, Warszawa 1976.

Serwański J., *Adaptacja morfologiczna zapożyczeń angielskich*: *język Polonii a polszczyzna ogólna*, „Polonica" XII, 1986, s. 189-201.

Słownik polszczyzny potocznej PWN pod red. M. Czeszewskiego, Warszawa 2006.

Słownik zapożyczeń angielskich pod red. E. Mańczak-Wohlfeld, Warszawa 2010.

Urban M., *Word-formation adaptation of Anglicisms in colloquial Polish*, [w:] *Inspirations: English, French and Polish Cultures*, pod red. D. Guzowskiej, M. Kameckiej, Białystok 2011, s. 161-170.

Waszakowa K., *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego*. *Rzeczowniki sufiksalne obce*. Warszawa 1994.

Morphological Adaptation of Anglicism in Contemporary Polish

Abstract

The paper discusses lexical borrowings from the English language adapted to the flexi system of Polish by word-formation suffixes. Analyzed examples are divided into grammatical classes. Nouns are adapted by following suffixes: *-ja(-ia)*, e.g. *factory* > *faktoria, fluorescence* > *fluorescencja, stereophony* > *stereofonia*; *-k- (-ka, -ek)*, e.g. *lemon* >*lemonka//limonka, non-iron shirt* > *nonajronka, tangerine* > *tangerynka, tramp* > *trampek, -ina//-yna*, e.g. *thomas slag* > *tomasyn; -it//-yt*, e.g. *marble* > *marblit, stone* > *stonit*; *-owiec*, e.g. *master* > *masterowiec, trailer* > *trejlerowiec*. Next suffixes adapt the adjectives: *-ny*, e.g. *extensive* > *ekstensywny, permanent* > *permanentny*; *-owy*, e.g. *non-profit* > *nonprofitowy, revolving* > *rewolwingowy, super* > *superowy.* Verbal borrowings are adapted by *-ować*, e.g. *mix* > *miksować, step* > *stepować* or *-ać*, e.g. *click* > *klikać.*

Keywords: Anglicism, morphological adaption of anglicisms in contemporary Polish, lexical borrowings from the English language, verbal borrowings.

heteroglossia4.indb 90 2015-01-26 19:35:01